

آشنایی مختصر با زندگانی مرحوم علامه سید محسن امین جبل عاملی

نویسنده: استاد ناصر باقری بیدهندی

انتشار: وبگاه رسمی استاد ناصر باقری بیدهندی

www.baqeribidhendi.ir

منبع: مجله مشکوه، تابستان ۱۳۷۱ - شماره ۳۵ - ۱۱ صفحه - از ۹۹ تا ۱۰۹ (ISC)

خاندان و نسب

خاندان آل امین یکی از خاندان‌های مشهور علمی و از مدافعان حقوق شیعه در قرن چهاردهم هجری است. این خاندان جلیل از ذریه حسین ذی‌الدمعه فرزند زید شهید بن امام سجاد (ع) اند که سلسله نسبشان در اعیان‌الشیعه مضبوط است. ۱. اصالة این خانواده از حله عراق بوده اند که در قرن دوازدهم هجری به جبل عامل هجرت کردند و قریه «شقرآ» - از توابع هونین - را مسکن دایمی خویش قرار دادند.

اشتهار این خاندان به آل امین به خاطر نبوغ سید محمد امین، فرزند سید موسی بن سید حیدر فرزند سید احمد بن سید ابراهیم است.

پدر بزرگوارش سید عبدالکریم فرزند سید علی بن محمد است که درباره او در اعیان‌الشیعه می‌خوانیم: «فکان تقیاً نقیاصالحاً صوّماً قواماً طیب السریرة بکاءاً من خشیه الله تعالی ۰۰۰»

مادرش، دختر عالم صالح شیخ محمد حسین فلحة میسی است که درباره او در اعیان‌الشیعه آمده است: «و کانت من فضلیات النساء عاقلهً صالحهً ذکیهً مدبرهً، عابدهً مواظبهً علی الاوارد و الادعیه.» ۲

مترجم بزرگوار ما در حدود سال ۱۲۸۴ هـ. ق. ۳ متولد شد و در هفت سالگی قرآن و خط آموخت و پس از آن به نحو و صرف و منطق و معانی بیان پرداخت و در مدارس جبل عامل تحصیل کرد و از محضر مرحوم شیخ موسی شراره بهره برد. و از همان دوران صباوت آثار بلوغ فکری و نبوغ علمی در او محسوس بود.

آن بزرگوار در سال ۱۳۰۸ برای ادامه تحصیل به نجف اشرف هجرت کرد و پس از اتمام سطح از محضر علامه مدقق استاد شیخ محمد طه نجف و فقیه محقق حاج آقا رضا همدانی (مؤلف کتاب بسیار ارجمند مصباح‌الفقیه) و استاد الاساتید آخوند ملامحمد کاظم خراسانی و استاد شیخ محمدباقر نجم‌آبادی تهرانی و استاد توانا شریعت اصفهانی بهره گرفت.

و از بزرگان زیر بدر یافت اجازه اجتهاد مباهی شد:

آیت الله شیخ محمد طه نجف؛ آیت الله سید محمد بن سید هاشم موسوی (معروف به هندی)؛ آیت الله ملاعلی بن میرزا خلیل رازی و آیت الله سید محمد تقی طباطبایی و
.....

در سال ۱۳۰۸ مسافرتی به نواحی عراق کرد و قبر بزرگان اسلام را زیارت کرد و مجدداً به نجف بازگشت و تا سال ۱۳۱۹ در نجف اشرف اقامت کرد. به طوری که خود او در انتهای کتاب «الرّحیق المختوم» ضمن شرح حال خود نگاشته، علاقه مند بوده برای همیشه در نجف بماند و حتی پدرش که تنها فرزند خود را دور می‌دیده که فرزندش از نجف به زادگاهش بازگردد، در سال ۱۳۱۵ به نجف سفر می‌کند و در آن سرزمین مقدس بدرود حیات می‌گوید و همین امر اقامت بیشتر سید محسن را در نجف آسان می‌کند و لذا ایشان تا سال ۱۳۱۹ ق در عراق می‌ماند.

ایشان به دمشق سفر کرد و در آنجا بنای فعالیت‌های بعدی خود را که عبارت از تألیف و تصنیف و امامت و افتاء بود گذاشت و بیش از نیم قرن خدمتگزار صدیق و کوشا برای مسلمانان و خاصه شیعیان بود او چهره روشن تشیع انقلابی را ترسیم و با خرافات و پیرایه‌هایی که نا آگاهان و مرتجعان به این مکتب مترقی نسبت می‌دادند مبارزه کرد و با احداث مدارس جدید برای کودکان مسلمان مانع از آن شد تا آنان جذب مدارس شونند که توسط مسیونرهای مسیحی با هدف منحرف کردن نسل جدید ساخته می‌شد. ایشان را در زمره شعرای شیعه نیز قلمداد کرده‌اند.

خوانندگان محترم می‌توانند نمونه اشعار ایشان را در کتاب السید محسن الامین ص ۱۳۵ به بعد ملاحظه کنند.

تألیفات

امیل زولا می‌گفت: «هرکس از طریق مخصوصی عهده دار دفاع از افتخارات و عظمت و استقلال کشور است یکی با شمشیر و دیگری با قلم» ۴.

اما حجم فراوان کارها و اقدامات اصلاحی مصلح بزرگ مرحوم امین اکثر اوقات شریف او را اشغال کرده بود، اما با این حال ایشان از تألیف و تحقیق در رشته های گوناگون علوم اسلامی باز نماند و آثار ارجمندی از خود به یادگار گذاشت که بیشتر آنها منتشر شده و برخی از آنها به زبانهای دیگر نیز ترجمه شده است. اینک فهرستی از آنها:

تاریخ

تاریخ جبل عامل

لواعج الاشجان

متن عربی آن بارها چاپ شده و متن فارسی آن با عنوان «امام حسین و حماسه کربلا» با ترجمه آقای ناصر پاک پرور به چاپ رسیده است.

اصدق الأخبار فی قصّة الأخذ بالنار و تنکیل المختار علی اعداء ال رسول الله الاطهار بارها به چاپ رسیده است. در دمشق مطبوعه کرم. در نجف دارالمعارف و مطبوعه النعمان. در بمبئی به سال ۱۲۳۸ هـ.

حدیث

البحر الزخار فی شرح الائمة الاطهار ۳ جلد آن نوشته شده است. (الذریعة، ج ۳/۴۰)

نظم حدیث الکساء به مطلع زیر:

به خامس اصحاب الکساء اذا اکتسی به احمدو ابناک و البضعة الطهر

(ر.ک: سند حدیث کساء / ۳۷)

منطق

شرح ایسا غوجی

عقاید اسلامی

ارشاد الجهاد در مسائل حلال و حرام که مختصر آن را هم برای مدارس چاپ کرده‌اند.
الدار الثمین ج ۲ راجع به اصول دین و طهارت است، چاپ شده و آیه الله سید محسن
حکیم بر این کتاب حواشی افزوده اند.

التقلید آفة العقول

اصول فقه

حذف الفضول عن علم الاصول

حاشیه بر معالم در ایام تحصیل آن را نوشته است.

حاشیة القوانين

الدار المنظم فی مسألة تقلید الاعلم

فقه

مناسک حج

اساس الشریعه فقه استدلالی است (الذریعة ج ۷/۲)

ارجوزة فی النکاح

تحفة الأحباب فی آداب الطعام و الشراب چاپ شده است. و در سال ۱۳۲۳ از تألیف آن
فراغت یافته است. (الذریعة ج ۴۱۱/۳)

التنزیه لأعمال الشبیه چون ایشان زنجیر زنی و قمه زنی و شکافتن سر با شمشیر و
غیره را کاری حرام و مخالف با روح اسلام می دانست فردی کتابی بر علیه ایشان نوشت
و معظم له نیز در مقابله با آن کتاب التنزیه را نوشت.

جوابات المسائل الدمشقیه

جوابات المسائل الصافيتية

جوابات المسائل العراقية

جناح الناهض الى تعلم الفرائض

ارجوزه ای که اولش این است:

الحمد لله القديم الوارث المنشىء الخلق الممیت الباعث

چاپ شده است.

كشف الغامض فى احكام الفرائض ۲ جلد

سفینه الخائض فى بحر الفرائض مختصر تر از قبلى و غير استدلالی است.

حواشى بر عروء الوثقى

الروض الأریض فى احكام تصرفات المریض چاپ شده

الدروس الدينية چاپ شده

شرح التبصرة چاپ شده

درر العقود فى حکم زوجة الغائب و المفقود

دروس الحيض و الاستحاضة و النفاس چاپ شده است.

الدر الثمين فى اهم ما يجب معرفة على المسلمين بارها چاپ شده است.

الدره البهية فى تطبيق الموازين الشرعية على العرفية چاپ شده است.

ضياء العقول فى حکم المهر اذا مات احد الزوجين قبل الدخول چاپ شده است.

كاشفة القناع فى احكام الرضاع منظومه ای است که به چاپ رسیده است.

نحو

صفوة الصفوة

الاجرومية الجديدة بارها به طبع رسیده است.

صرف

المنيف في علم التصريف در اول آن گوید:

و بعده فالصرف في الكلام كالنحو مثل الملح في الطعام

تراهما للعلم اماً و ابا فياله من و لد قد نجبا

الصرف علم بأصول قد علم بها سوى الاعراب احوال الكلم

و مالصرف اولشبه الحرف عندهم من علقه بالصرف

بيان

حاشیه مطول در ایام تحصیل آن را نوشته است.

ارجوزة في علاقات المجاز و شرحها

نقد و بررسی

الشيعة و المنار ردبر صاحب المنار و نیز الحصون المنيعه و دعامة التفريق و اثاره الفتن

و «الفساد بين المسلمين» در مجله عرفان چاپ شده و رد ديگری هم بر همو نوشته

که در عرفان به طبع رسید.

رفع الاشتباه عن اسئلة موسى جار الله

فضائح الجهل

و ده ها نقد ديگر که در کتاب السيدمحسن الامين ص ۱۰۰ و ۱۰۱ معرفی شده است.

و چندین سفرنامه که در ضمن الرحیق المختوم چاپ شده ضمناً مترجم شرح حال خود را در جزوه ای نوشته و در سال ۱۳۳۳ ق ضمن همین کتاب به چاپ رسیده است. و نیز این آثار:

کشف الارتیاب فی اتباع محمد بن عبدالوهاب بهترین کتاب در رد وهابیت است که دو بار به فارسی ترجمه شده است. و اصل کتاب ده بار در کشور های مختلف تجدید طبع شده است.

ابو تمام الطائی، ابو نواس حمدانی، ابو فراس (به چاپ رسیده اند)، حاشیة الغرر و الدرر، حاشیة مفتاح الفلاح، حاشیة الصحیفة الثانية السجادیة (چاپ شده) معادن الجواهر (۳ج چاپ شده) مفتاح الجنات ۳ جزء چاپ شده، العلویات العشرون (چاپ شده) عجائب احکام امیر المؤمنین (ع) (چاپ شده) اعجب العجب فی المفخرة بین الراحة و التعب، الأمالی، الصحیفة الخامسة السجادیة (چاپ شده) القول السدید فی الاجتهاد و التقليد، حواشی امالی المرتضی، اقناع اللائم علی اقامة المآتم (در سال ۱۳۴۳ هـ. ق در ذیل کتاب مجالس سنیه چاپ شده است.) (رک الذریعة ۲/۲۷۵ و ۳۶۱/۱۹)، الدرر المنتقاء لأجل المحفوظات (۶جزء چاپ شده است). دعبل خزاعی (چاپ شده است). در النضید و ملحق آن که مجموعه اشعار زیبا و پر معنی درباره امام حسین (ع) به چاپ رسیده است، شرح غریب الصحیفة الثانية السجادیة، فوائد، العقود الدریة، المولد النبوی الشریف (چاپ شده است) و المجالس السنیة طبع صیدا، در ۱۳۴۳ هـ و ۰۰۰ برجسته ترین اثر او عبارت است از :

اعیان الشیعه ده جلد، جلد اول این مجموعه که به فارسی نیز ترجمه شده به بررسی ماهیت تشیع و پاسخگویی به سؤالات مربوط به آن می پردازد. جلد دوم زندگانی رسول اکرم (ص) و جلد سوم زندگانی امیر مؤمنان (ع) و جلد چهارم زندگی سایر ائمه (ع) می باشد که جلد ۳ و ۴ جداگانه و با نام «فی رحاب الائمة الاثنی عشر» نیز چاپ شده و بخشی از جلد چهارم آن توسط اداره کل تبلیغات و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی

ایران به فارسی ترجمه و تحت عنوان «امام حسن و امام حسین علیهما السلام» چاپ شده است. (و الامام الحسين عليه السلام في كتاب: اعيان الشيعة ج ۴/۵۷۸-۶۲۹ با تحقیق سید حسن امین طبع بیروت، دارالتعارف) و از جلد پنجم تا ۵۶ در معرفی و تشریح زندگانی عالمان شیعه از صدر اسلام تا اواخر قرن چهاردهم است که توسط فرزند دانشمندش سید حسن امین در دست تکمیل است و برخی از مجلّات آن نیز به چاپ رسیده است.

خدمات اجتماعی او

روحانیت شیعه عنصری است خدوم که در طول تاریخ پربار خود خدمات بزرگی اعم از خدمات روحانی و معنوی و خدمات مادی، به اجتماع کرده و در حد اعلا از خویش فداکاری نشان داده است و هیچگاه ناظری بی اعتنا به مشکلات و مسائل و نیازهای هموعان نبوده است.

۱- مدرسه المحسنیه در سوریه (این مدرسه ابتدا به نام «المدرسه العلوویه» خوانده می شد. ولی پس از رحلت سید محسن امین به المدرسه المحسنیه تغییر نام یافت) و مدرسه یوسفیه.

۲- کتابخانه بزرگ در دمشق

۳- مطبعه

۴- مدرسه العربیه

درباره پرورش یافتگان مدرسه ایشان در دمشق حضرت آیت الله سید احمد زنجانی (ره) داستانی نقل کرده است بدین شرح:

مرحوم آقا سید محسن امین نقل کردند که یکی از تربیت یافتگان مدرسه ما برای تحصیل علم به آمریکا مسافرت نموده بود از آنجا کاغذی به من نوشته بود که چند روز قبل شاگردان مدرسه ما را امتحان می کردند من نیز رفتم امتحان بدهم مدتی نشستم

که نوبت به من برسد، نرسید تا وقت گذشت، دیر شد دیدم اگر بنشینم نمازم فوت می شود من برخاستم که بیایم نماز بخوانم، کسانی که آن جا حاضر بودند گفتند کجا می روی اکنون نوبت تو می رسد گفتم من تکلیفی دینی دارم وقتش می گذرد. گفتند اگر این مجلس برگزار شد دیگر مجلس امتحان تشکیل نخواهد شد و برای خاطر تو هم مجلس خصوصی تشکیل نمی دهند آن گاه مجبوری که تا امتحان دوره دیگر معطل بمانی. گفتم هر چه بادا باد من از تکلیف دینی خود صرف نظر نمی کنم، خلاصه رفتم از قضا هیأت ممتحنه ملتفت شده بودند که من به جهت ادای وظیفه دینی غیبت کرده ام انصاف داده اظهار کرده بودند که این شخص در وظیفه خود جدیست سزاوار نیست او را معطل بگذاریم. برای قدر دانی از آن که عمل به وظیفه نموده باید مجلسی بالخصوص برای امتحان او تشکیل بدهیم. این بود که جلسه دیگری برای امتحان من ترتیب دادند و من حاضر شدم و امتحان دادم.

آقای سید محسن بعد از ذکر این قصه فرموده بود: من در مدرسه چنین افرادی تربیت کرده ام که اگر به دریا بیفتند دامنشان تر نشود. ۵

۵- تأسیس دارالایتام

۶- درمانگاه

۷- مرکز امداد مستمندان و ۰۰۰۰

مشایخ روایتی او

۱- شیخ محمد طه نجف

۲- سید محمد بن سید هاشم موسوی معروف به هندی که روایت می کند از علامه ملا علی بن میرزا خلیل رازی از شیخ انصاری و از شیخ انصاری بلاواسطه نیز روایت می کند.

۳- سید محمد آل بحر العلوم صاحب کتاب «بلغه الفقیه»

۴- سید علی آل بحر العلوم صاحب کتاب «البرهان القاطع» در فقه که تفضیل حالات این بزرگان در کتب تراجم آمده است.

شماری از کسانی که از او اجازه روایی دارند

عزیزانی که برای دخول در سلسله محدثان و راویان حدیث از مترجم، استجازه کرده اند بسیارند. که در این جا به نام پنج تن از آنان اشاره می کنیم.

۱- آقا سید محمد مهدی خوانساری اصفهانی کاظمی (مؤلف «احسن الودیعہ»)

۲- سید شهاب الدین مرعشی نجفی

۳- شیخ محمد رضا طبسی نجفی

۴- حیدر قلیخان سردار کابلی

۵- سید عباس حسینی کاشانی

شماری از شاگردان او

۱- سید حسن امین فرزند سید محمود

۲- سید مهدی فرزند سید حسن آل ابراهیم حسینی عاملی

۳- شیخ منیر عسیران

۴- سید امین فرزند سید علی احمد حسینی عاملی

۵- شیخ علی بن شیخ محمد مروءه عاملی حذاشی

۶- شیخ عبداللطیف شبلی ناصر العاملی حذاشی

۷- استاد ادیب تقی دمشقی

۸- شیخ مصطفی خلیل صوری

۹- شیخ خلیل صوری

۱۰- شیخ علی صوری

۱۱- شیخ حسینی سمرو الحمصی الغوری

۱۲- شیخ علی شمیم حمصی غوری

۱۳- شیخ علی جمال دمشقی و ۰۰۰۰

وفات و مدفن

همان گونه که بهاء الدین زُهریر گوید:

و ما الناس الا راحل بعد راحل الی العالم الباقي من العالم الفان

همه از این دنیای فانی یکی پس از دیگری می روند ولی جز نام نیکو کاران که به آثار و اعمال خود صبغه الهی زدند و برای خدا کار کردند، اثر و نشانی برپا نماند.

وفات این دانشمند پر آوازه و خدوم در ماه رجب سال ۱۳۷۱ ق (۱۹۵۲م) در شام اتفاق افتاد و در زینبیه دمشق به خاک سپرده شد.

در این جا مقال خویش را با بیتی از حکیم ابوالقاسم فردوسی به پایان می بریم:

برفت از میان نام نام آوران بجا ماند نام سخن پروران

برای مزید اطلاع از سوانح احوال صاحب اعیان الشیعه و سایر جزئیات و تفصیل راجع به ایشان خوانندگان گرامی را به منابع زیر که ما نیز بیشتر از آنها بهره گرفته ایم، توصیه می نماییم.

۱- معارف الرجال، ج ۲/ ۱۸۴.

۲- مصفی المقال، ۳۸۵.

۳- دایرة المعارف تشیع، ج ۱/ ۱۴۷.

- ۴- معجم رجال الفكر و الادب فى النجف خلال الف عام، ۴۴.
- ۵- الذریعہ، ۲۴۸/۲، و ۴۰/۳، ۴۱۱.
- ۶- اعیان الشیعہ، ۴۴۳/۳۳.
- ۷- العرفان، ۲۲۴/۲۹.
- ۸- معجم المؤلفین، ۱۸۳/۸.
- ۹- ریحانۃ الادب، ج ۱، ۱۸۳/۱.
- ۱۰- اختران تابناک، ج ۱، ۴۹۶/۱.
- ۱۱- زندگانی حضرت آیت الله چہار سوقی، (پاورقی/۹۰).
- ۱۲- مؤلفین کتب چاپی، ج ۱، ۲۰۶/۱.
- ۱۳- گنجینہ دانشمندان، ج ۵، ۲۰۶/۵.
- ۱۴- پنڈہایی از رفتار علمای اسلام، ۹.
- ۱۵- درسہایی از مکتب اسلام سال ۲۴ ش ۱۲ بہمن ۱۳۳۶ ص ۴۸ مقالہ آقای عقیقی
بخشایشی
- ۱۶- علماء معاصرین، ۲۳۵.
- ۱۷- خطط جبل عامل، نوشتہ سید محسن امین.
- ۱۸- الاعلام زرکلی، ج ۶، ۱۷۵/۶.
- ۱۹- احسن الودیعہ، ج ۲، ۱۳۴/۲.
- ۲۰- گنجینہ یا کشکول سیاح، ج ۱، ۶۸/۱.
- ۲۱- مردان علم در میدان عمل، ۴۵۲.

- ۲۲- سالنامه نور دانش ۱۳۲۵، ۴۷۹/ تا ۴۸۱.
- ۲۳- الامام السيد محسن الامين، سيره بقلم و اقلام آخرين - مطبعة العرفان - صيدا
- ۲۴- رحلات السيد محسن الامين، دارالغدير.
- ۲۵- من بلد الى بلد حسن الامين، دارالتراث الاسلامي بيروت.
- ۲۶- حوزة، ش ۳، سال ۵.
- ۲۷- مجله نشر دانش، سال اول، ش ۴، خرداد و تير ۱۳۶۰.
- ۲۸- الكلام يجر الكلام، ج ۲.
- ۲۹- الاصلاح الهادي، (نظرة في فكر و سلوك المجتهد السيد محسن الامين) از محمد علي شمس الدين.
- ۳۰- زندگانی سردار کابلی.
- ۳۱- فرهنگ اصیل ادبیات عربی، ج ۳/۱۰۹۳ از شمس الدین نجفی.
- ۳۲- اندیشه اصلاحی در نهضت‌های اسلامی، از محمد جواد صاحبی.
- ۳۳- یادواره یک‌هزار و چهار صدمین سال شهادت فاطمه زهرا (ع)، ۱۰۸/.

پاورقی:

۱. ر.ک: اعیان الشیعه، ج ۱۰/۳۳۳.
۲. ر.ک: السيد محسن الامين، ص ۷.
۳. بعضی از منابع ۱۲۸۲ ذکر کرده اند که غلط است.
۴. گلچینی از آثار بزرگان علم و ادب ۸۹/ از احمد رحیمی کاشانی.
۵. الكلام يجر الكلام ج ۲.